

ИДЕНТИФИКАЦИЈА И ОРГАНИЗАЦИЈА НАСТАВЕ ЗА ТАЛЕНТОВАНЕ УЧЕНИКЕ

Раде Попадић
Филозофски факултет, Пале

ABSTRACT

POPADIĆ, R.: IDENTIFICATION AND TEACHING DEVELOPMENT FOR TELENATED PUPILS. *Skup, 1: Savremena univerzitetska nastava, Zbornik radova naučno-stručnog skupa, Trebinje, novembar 2003. 97-110, Banja Luka, 2004. [Faculty of humanites of Pale]*

This work is, in fact, an attempt to understand significance of talented individuals for socioeconomical relations development, democracy and human rights. This also means an attempt to emphasize a significant number of superior and natural gifted pupils. There is a need to organize an appropriate educational teaching which corresponds with their knowledge needs. Teaching development for talented pupils who have some difficulties has been emphasized.

Key words: talented and gifted pupils, identification and revaling, knowledge needs, learning diffiucalties.

САЖЕТАК

Овај рад је, у ствари покушај да се донекле осврнемо на улогу и значај даровитих и талентованих за развој друштвено економских односа, демократије и људских права. Уједно је ово и покушај да се укаже на значајан број напросјечних и надарених ученика, с циљем схватања потребе за организовањем одговарајућег васпитно образовног процеса који би задовољио њихове сазнајне потребе. Посебно је наглашен значај организовања наставе за талентоване ученике са сметњама у учењу.

Кључне ријечи: талентовани и даровити, идентификација и откривање, сазнајне потребе, сметње у учењу;

УВОД

Традиционални систем васпитно образовног рада и организовања наставе на свим нивоима, посебно универзитетске, прате многе слабости и недостаци. То се посебно односи на припрему и образовање наставника за квалитетнију и ефикаснију организацију и извођење наставе. Битан аспект неефикасне наставе односи се на занемаривање и не организовање одговарајућег рада са даровитим и талентованим ученицима.

На самом почетку овога рада поставља се објективно питање, зашто тема Идентификација и организација наставе за талентоване ученике на научном скупу *Савремена универзитетска настава* у органиуацији Природно-математичког факултета, Бања Лука? Постоји више оправданих разлога које ћемо навести.

Прво, научни скуп се одржава у организацији и учешћу наставника са наставничких факултета,

Друго, већина даровитих и талентованих ученика у највећем броју редовно завршавају основне и средње школе и настављају школовање на факултетима које углавном и успјешно

завршавају. То у суштини указује да су они у највећем броју предодређени за универзитетско образовање.

Треће, сазнајне потребе ове дјеце су надпросјечне, што захтијева од наставника далеко веће креативне и стваралачке способности да би могли успјешно одговорити изазовима талентованих ученика за новим знањима. Исто тако, наставни факултети морају водити рачуна о квалитетнијем и сериознијем припремању будућих наставника. Квалитетан профил наставника ће моћи одговорити сазнајним потребама и посебностима ученика у једном хетерогеном разреду. Организација интерактивног учења и индивидуалне наставе у оваквим одјелењима је императив иако је то тешка, одговорна и изазовна радна обавеза за све наставнике.

Четврто, универзитетски наставници треба да буду тако оспособљени да могу препознати талентоване студенте, односно оне који показују склоности према одређеним областима, да им максимално помогну на путу последипломског студија и изради докторских дисертација. То треба да буде озбиљан задатак професорима, како би се даровитим и талентованим студентима помогло да методолошки и научно прилазе реализацији својих жеља и циљева за сазнањем, те да у њима виде будуће наследице на одређеним катедрама.

Пето, битан аспект на који се све чешће указује за ефикасан развој демократије, добрих друштвено-економских односа и развој друштва у цјелини је ресурс људских знања. Свјесни чињенице да је искорак ка новим квалитетним сазнањима продукт даровитих и талентованих појединаца. Ово је, за просперитет друштва, врло битно, јер његов развој је био, а и у будућности ће бити у највећој мјери саставни дио стваралачких и креативних способности даровитих и талентованих појединаца. Према томе, бављење даровитом дјецом, њиховом идентификацијом и организовањем образовног процеса с циљем задовољавања њихових сазнајних потреба и заинтересованости сматра се не само потребом сваког друштва које тежи напретку, већ и императив његовог опстанка. Чињеница је, да је цивилизација којој припадамо утемељена на феноменалним дјелима великих умова и стваралаца. Битно се на кратко присјетити неких генијалних имена из различитих области људске дјелатности и њиховог значаја за развој и просперитет друштва, као што су: Аристотел, Хегел, Паскал, Тесла, Нобел, Моцарт, Стефан Миленковић, Пеле, Бубка, Дивац, и многи други, па ће нам много тога о зачају ове теме, бити јасно.

Полазећи од тих чињеница да се у овом раду указује на неке битне смјернице о значају откривања, идентификацији и образовању даровитих и талентованих ученика и студената и да се укаже на неминовност организовања адекватне наставе за наведену популацију младих. Приликом организовања образовно-васпитног рада "Требамо имати у виду да су талентовани мање подложни сугестијама од просјечних ученика, да спорије усвајају туђе мишљење и више су склони да се држе својих, једном усвојених схватања". (Ђорђевић, 1977. 21).

Чињеница је, да су старија друштва, а посебно савремена, изузетно цијенила постигнуте резултате у науци техници и технологији, па према томе и надарене појединце без којих не би било значајних помака у друштвено-економском животу уопште. Велики број појединаца који су у прошлости значајно придонијели култури живљења свог времена као и долазећим културама историја је давала велики значај и носили су епитете даровитости, талентованости и генијалности. Но, у прошлости па чак и сада педагошко-психолошка јавност мало се бави публикацијом и стручним радом са надареним младим људима.

Прва озбиљнија истраживања о постојању и уопште о даровитости обавио је Терман у САД (1926) године. Истраживања Термана и његових сарадника су показала да се даровита дјеца најчешће рађају од старијих очева (30-35 година) и да су то већином прворођена дјеца. Међутим, познато је да је развој способности условљен не само насљеђем, већ и утицајем социјалне средине, свјесном активношћу дјетета и свакако процесом васпитања. Ови фактори у међусобној интеракцији, међусобно се условљавају и допуњују. Да би се код дјетета развиле одређене способности, које су претпоставка одређених предиспозиција, морају бити испуњени

одређени услови за нормално и одговарајуће дјеловање свих фактора развоја одређене личности. За остваривање наведених циљева треба на вријеме и поузданим мјерним инструментима откривати предиспозиције појединаца. Потенцијалне предиспозиције за физичке и умјетничке способности могу бити видљиве, лако се препознају, док се предиспозиције за интелектуалне и креативне способности теже откривају. О њима се може закључити само индиректно користећи поуздане истраживачке инструменте и методе. Уз то све више се схвата чињеница да су поједине способности вишезначајне, тј. да се из једне наглашене даровитости (диспозиције) могу развити различите способности, као и то да се нека способност може развити из више разних диспозиција, што васпитно образовним установама и наставничком особљу, те њиховим активностима дају веће могућности на путу реализације васпитно образовних циљева.

КО СУ НАДАРЕНИ И ТАЛЕНТОВАНИ ПОЈЕДИНЦИ?

У овом раду потребно је нагласити да постоје одређене нијансе различитости између појмова даровитости и талентованости. Наиме, под појмом даровитости подразумевамо оне ученике који имају високу менталну даровитост са наглашеним интелектуалним способностима. Интелектуалне способности даровитих су посебно евидентне и наглашене у области знања из природних, друштвених и егзактних наука (хемија, математика, физика). Међутим под појмом талентованост, односи се на оне особе које посједују посебне, специјалне склоности и дарове, најчешће у области стваралачких способности, умјетности и креативности (музика, проналазаштво, иноваторство, сликарство и поједине врсте спорта, итд).

Око дефинисања и одређења појма даровитости и талентованости има доста опречних и различитих мишљења и неслагања међу научницима. Неслагања и неспоразуми узроковани су различитим схватањима и појмовним одређењима одређених појмова, те давањима одговора на питање шта је уствари интелигенција и колики је њен утицај на појаву даровитости и талентованости, те уопште успјеха у животу. Тејлор је тврдио да тестови интелигенције откривају осам врста талената, а то је мање од једне десетине талената који су науци познати. Интелигенција се узима као општа способност сналажења у новим ситуацијама и способност рјешавања одређених проблема. Према схватањима Б. Стевановића, "интелигенција је способност увиђања значајних односа међу подацима и проналажење нових података" (Стевановић, 1937, стр. 32). Многи научници, а посебно психолози, дефинишу интелигенцију као способност апстрактног мишљења, као и способност за учење. Даровитост је виши ниво тих својстава и њихових различитих комбинација. Успјеси на тестовима интелигенције и успјеси или неуспјеси у различитим областима људске дјелатности, имају своју важност за дефинисање даровитости. Тражење доказа о неслагању између интелектуалне способности и успјеха или не успјеха у учењу је нарочито важно за идентификовање ученика који су талентовани за нешто, а имају тешкоћа у учењу.

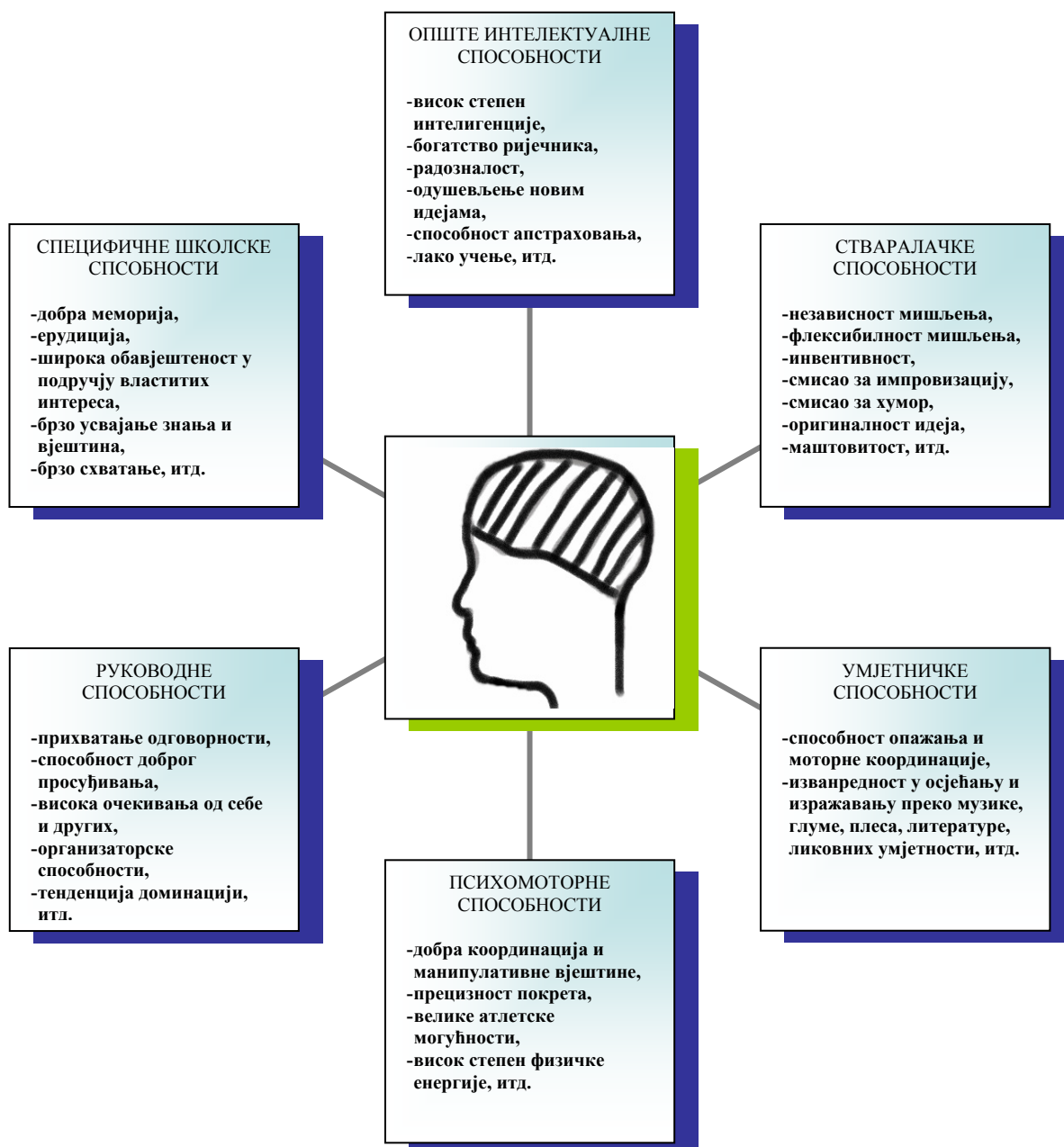
Терман (1925) надареност дефинише као високу општу интелигенцију; Сиенли, (1976) истиче да је то висока способност у специфичној академској области; док Рензули (1986) наводи да је то интеракција кроз високу способност, посвећеност задатку и креативност. Надареност Гање узима као изразито надпросјечну компетенцију у једној или више домена способности, а таленат као надпросјечност у једном или више подручја људских активности. Он наглашава да је сваки талентовани надарен, док обратно није обавезно, уствари да надарен, није нужно талентован. Марланд (1972) је указао да надарени и талентовани показују своје високе способности или потенцијале у шест наведених области: општој интелектуалној способности; посебној академској способности; креативном и продуктивном размишљању; способностима вођења; разним врстама умјетности и психомоторним способностима.

Марландова истраживања указују и на то да су велики таленти присутни код деце из свих културних група, из свих социо-економских нивоа и у свим областима људског дјеловања. Међу бројним дефиницијама даровитости, треба навести ону коју је дао Пол Вити и која је широко прихваћена. Према Б. Ђорђевић, Вити је дефинисао даровитог као оног "чија су постигнућа констатно значајна у било којој потенцијално вредној области људске дјелатности". (Ђорђевић, Б., 1979. 34.)

Миљинковић каже да "креативан је онај појединац коме јединствен склоп личности омогућује да у одређеним областима ствара нове производе који имају шири друштвени значај".

Анализирајући један број дефиниција о даровитој и надареној деци, може се закључити да ниједна не искључује ученике са тешкоћама у учењу већ говоре:

- (а) да дијете не мора да буде изузетно у свему да би било надарено,
- (б) не постављају ниже границе способности у преосталим областима и
- (ц) посебно приказују да ученици могу бити надарени чак и ако тренутно немају успјеха у учењу на високом нивоу, а талентовани су.

Када се говори о надарености и особинама надарених ученика овдје је значајно навести разматрања Ивна Корена (Иван Корен, 1989. 15) који указује на битне индикаторе талентованих ученика. У наведеној табели приказаћемо одређене индикаторе који надареност и талентованост приказује према одређеним психофизичким способностима.

ОСНОВНИ ИНДИКАТОРИ КАРАКТЕРИСТИКА НАДАРЕНИХ УЧЕНИКА

Међутим, приликом покушаја дефинисања даровитих ученика битно је знати, да је надареност садржана у четири подручја људских способности и то: интелектуалној, креативној, социоемоционалној и сензомоторној. Да би потенцијална надареност дошла до манифестног изражаја и талента, потребно је обезбиједити одговарајуће и примјерене развојне услове и то: срединске, (породица, школа, друштвене институције) и саму личност појединца (његова интересовања, мотивације, ставове и усмјерење свјесне активности) да ученик свјесно усмјери своје жеље ка максималном развоју својих потенцијала. Однос утицаја генетичких и срединских фактора на развој стваралачких и креативних способности код талената је: По Бурту 88:12, Бурксу 80:20, Верону 60:40 или 60:35, што је у сваком случају битно знати за реализацију одређених развојних претпоставки.

Без даровитих и талентованих не би било тако задивљујућих и за просјечну личност незамисливих достигнућа у техници, технологији, умјетности и спорту. За даровите је карактеристичан асинхрони (неједнак) развој између менталног и хронолошког узраста. На примјер талентовано дијете од пет година старости биће на нивоу умног узраста дјетета од осам година, а на узрасту од дванаест година биће на нивоу умног узраста осамнаестогодишњака. Ради наведеног даровити и талентовани имају доста проблема због постављања врло изазовних и тешких задатака, те рјешавању циљева који се не рјешавају само умним активностима, већ и многобројним координираним покретима читавог тијела, што им често изазива и фрустрационе ситуације.

ИСТРУМЕНТИ И ПОСТУПЦИ ЗА ОТКРИВАЊЕ ТАЛЕНТОВАНИХ

Једна од најбитнијих претпоставки за успјешну и одговарајућу организацију образовно-васпитног процеса за ученике свих нивоа способности и хронолошког узраста, битно је организовати и провести одређена тестирања и анализирања психофизичких способности ученика. Да би се успјешно обавило откривање и идентификација даровитости, неминовно је користити различите верификоване методе, технике и тестове, као мјерне инструменте. Посебно за идентификовање талентованих ученика са тешкоћама у учењу, морају се користити посебни мјерни инструменти и тестови способности ради доказивања посебног дара, талента или посебних могућности и способности које ученик показује извођењем неких активности на високом нивоу. Таленат или дар може бити општа способност или посебана предиспозиција у некој од области људске дјелатности.

Када се тражи доказ о учениковој способности или потенцијалу, многи се и тада окрећу доказима добивеним стандардним тестовима интелигенције. Коришћење тестова за откривање и идентификацију количника интелигенције, те интелектуалних способности је проблематично и постало је контраверзно. Проблеми произилазе из саме природе тестова и у ономе шта они мјере, прикладности њихове примјености за одређену популацију и колико они доприносе бољем разумијевању одређених особина личности. . Доскорашњи ослонац и кориштење резултата добивених на тестовима интелигенције, ради идентификовања даровитих ученика, доведена је у питање са више аспеката њихова примјена и поузданост. Први проблем је да тестови интелигенције мјере ограничен број способности и многи

надарени ученици остају неоткривени. На пример тестови интелигенције нијесу добро мјерило за идентификацију ученика који су креативно или математички надарени. На тестовима интелигенције резултати тестирања ученика, без укључивања услова за живот, као и других мјерних инструмената не показују праве податке о способностима. Још један проблем је да глобално мерење способности није од нарочите помоћи образовању, пошто нека дјеца могу бити надарена и талентована у различитим областима које остају неоткривене. Идентификовање ученика који имају висок степен даровитости у некој посебној области (математика, писање, умјетност) води ка адекватним инструкцијама и програмирању које је прикладније и оправданије. Откривање је само једна етапа идентификационог процеса (Карен, 1989: 12). У откривању надарених и талентованих, прије свега учествују наставници, а у идентификовању треба да учествује стручни тим школе са специјалним техникама и мјерним инструментима. Идентификација обухвата процјењивање и тестирање способности и особина, знања и оних производа даровитости који постоје или који се могу на датом хронолошком узрасту остварити. Идентификовање представља откривање даровитости са свих аспеката (Максић, 1994: 48). Приликом идентификације даровитих и талентованих ученика присутне су многе и разноврсне тешкоће, које су везане за материјално техничку неопремљеност васпитно образовних установа, недостатак стручних кадрова, посебно непотпун стручни тим школе, доминантна орјентација образовних активности на просјечне и испод просјечне ученике, недовољна и непотпуна оспособљеност родитеља, па чак и наставника и стручних сарадника на путу благовременог идентификовања даровитих и талентованих. Због тога, за откривање талентованих и даровитих појединаца, данас се користе разни тестови и поступци:

Најчешће се користе следећи тестови:

- 1) тестови за процјену интелектуалних способности
- 2) тестови постигнућа
- 3) тестови перцептивно-моторног развоја
- 4) тестови социјалног развоја
- 5) тестови креативног и репродуктивног испољавања
- 6) слика о себи
- 7) тестови посебних способности у музици, сликарству,
- 8) књижевности, техници, математици и сл.
- 9) тестови личности
- 10) тестови социјалне и емоционалне зрелости

За добивање што вјерније слике о појединим личностима користе се између осталог и нека запажања и мишљења појединаца који са дјецом контактирају:

- 1) опажања родитеља
- 2) мишљења наставника
- 3) извјештај водитеља клубова и секција
- 4) оцјене другова и познаника
- 5) самооцјењивање

Уз наведено користе се системи процјењивања духовног и материјалног стваралаштва:

- 1) учешће у расправама
- 2) давање оригиналних рјешења
- 3) награде на такмичењима
- 4) постигнућа у ликовној, музичкој, књижевности и другим подручјима(глума) умјетности.
- 5) успјех у спортским такмичењима

Да би се добила што потпунија и вјеродостојнија слика о психофизичким особинама и способностима ученика потребно је обезбиједити психолошки приступ анализи добивених резултата различитим мјерним инструментима. Уз то не може се занемарити рад стручног тима школе, који ће са различитих приступа и аспеката одређеним анализама доћи до драгоцених података о потпуној слици одрђене личности.

Значајан допринос откривању и дефинисању даровитих и талентованих дала је Јунгова типологија личности, по којој се ученици дијеле у двије групе и то у групу интровертних и групу екстравертних. **"Психолошки ријечник"** (Крстић, 1988. 35.) За интровертне ученике може се рећи да имају снажну потребу за налажењем задовољства у свом унутрашњем животу (својим емоцијама, размишљањима и маштању) и избјегавању од спољњег живота, односно окренутости самоме себи. Из окренутости самоме себи црпе неизмјерну енергију за своје животне активности. Интровертни су готово увијек перфекционисти у својим активностима, а то је и карактеристика високо талентованих. Интровертне особе црпе своју снагу из унутрашњости свога бића, а то захтијева мир, усамљеност и повученост из друштва. Екстравертни ученици су окренути према друштву, у друштву и дружењу налазе задовољство и стимулације за своје активности. Живимо у времену када су претежно животне активности окренуте према захтјевима екстравертних. У прилог ове констатације можемо навести средства масовне комуникације, спортска такмичења, разне концерте, јавне наступе, политичке скупове, дружење у кафанама, што представља готово припрему за свакидашњи живот екстравертним особама. Близу 80% младих припада екстравертним. Петар Стојаковић наводи да: "Екстравертни уживају да имају пуно пријатеља, док интровертни имају мали број пријатеља и то кроз читав живот. Екстравертни лако склапају познанства и пријатељства, али их лако и руше. Супротно томе, интровертнима треба више времена да развију пријатељство, кад се једном те пријатељске везе формирају и успоставе - оне су обично дуготрајне". (Стојаковић, 1998. 123.)

Данас преовлађују мишљења да интелектуалне способности и количник интелигенције, посебно интровертних су резултат урођених својстава личности и научених искустава што васпитање и образовање доводи у веома одговоран положај. Сматра се да је интровертних ученика далеко више у групи високо талентованих, док је даровитих више у популацији екстравертних.

ТАЛЕНТОВАНИ СА СМЕТЊАМА У УЧЕЊУ

Талентовани често свој таленат показују у спорту, различитим умјетностима па чак и у вођству, а у учењу могу да заостају за својим вршњацима. Без разлике, овакаве особе треба сматрати талентованим за неке области иако имају тешкоће у учењу. Концепт да ученик може имати различите способности и потребе и то најчешће у некој врсти уметности или спорту, а не математици могуће је за прихватање.

Наравно, да овај концепт треба уважавати, јер појединце који су талентовани на академском нивоу и појединце који су талентовани за неке спортско-умјетничке активности, а имају проблеме у учењу треба исто третирати и организовати такав образовни систем који ће задовољити њихове сазнајне потребе и емотивно вољну сферу живота. Многи учесници у васпитно образовном процесу не могу да схвате да ученик може бити надарен и да има проблема у учењу. Као резултат тога, ученици са посебним сазнајним потребама који произилазе из високе интелектуалне способности и талентованости за нешто и њихови проблеми са учењем одређених, за њих неинтересантних, садржаја се често поистовјећују са лошим ученицима и погрешно схватају. Један од битних циљева овога рада је да покушамо усмјетити нашу пажњу да правилно дефинишемо и идентификујемо даровите и усмјери систем образовања ка успјешном оспособљавању ове популације. Наше препоруке су

искључиве и оне би требале у сваком случају обезбедити надареним ученицима, а посебно онима који имају тешкоћа у учењу да добију адекватну образовну инструкцију и помоћ која им је потребна да би достигли свој пуни потенцијал.

Код учесника у образовном процесу појављује се доста контрадикторности у схватању и прихватању даровитих ученика, а који показују знакове тешкоћа у учењу. Одступања у учењу од просјека, код ученика манифестују се у различитим облицима и нивоима, а одступања се огледају како код надпросјечног тако и код исподпросјечних ученика.

Наиме, многи се и данас стереотипно везују за Терманова схваћања даровитости од 1930 године која се односе на талентоване ученике. Терман је доказивао да они који постижу високе резултате на тестовима интелигенције ће постизати и добре резултате у усвајању школског градива, што се у пракси не потврђује. Није у потпуности прихваћена његова тврдња, као ни Кохова (1926), да су надпросјечно даровите особе у правилу емоционално лабилне, и да су натпросјечно талентована дјеца жртве "раног сазријевања". Питање третмана и образовања натпросјечних ученика, а са сметњама у учењу, која претежно припадају групацији интровертне дјеце, је доста озбиљно и захтјевно. Често се догађа да се дијете, које припада популацији интровертних, иако је талентовано, тешко може препознати као такво, још ако има проблеме у учењу, и уз то је повучено и није комуникативно. Оно се третира као испод просјечно дијете са тешкоћама у учењу, што је у суштини погрешно и иде на немјерљиву штету дјетета. Суштина је у томе што се нека дјеца која имају проблема у учењу одређених садржаја, а надарена су и талентована за неке друге области (надареност за спорт, ликовну, драмску и музичку умјетност), не третирају као таква и њихове способности остају врло често непримијећене, неразвијене и непотврђене. Због оваквих погрешних ставова и односа, није тешко закључити да се не располаже са тачним подацима о броју надарене и талентоване дјеце. Сматра се да даровите и талентоване дјеце има далеко више.

Запажен је видан напредак у третирању наведене популације ученика послје одржаног међународног научног скупа у САД 1981. на тему Надарени и тешкоће у учењу. Учесници скупа су се сложили да ученици иако су даровити, а имају тешкоће у учењу постоје и то у значајном броју. Констатовано је да се врло често не идентификују, и да се оцјењују или као даровити или као ученици са сметњама у учењу. Сложили су се да је ова популација дјеце са специјалним карактеристикама и посебним потребама. Послије тога научног скупа интересовање и суочавање са потребама надарених и талентованих ученика, као и ученика са тешкоћама у учењу, био је очигледан. Дате су одређене смјернице за другачији приступ у раду са овом популацијом. Према томе, учесници научног скупа су доста урадили самим тим што су дали смјернице и препоруке за посебан рад са овим ученицима. Уз то су констатовали да је веома битно утврдити број ученика који су надарени, а имају проблема у учењу, указујући да је то и бројчано значајна популација са наглашеним специјалним карактеристикама и потребама. Битна је констатација да је прихваћен концепт постојања надарених са тешкоћама у учењу. Наиме, постало је разумљиво и у образовно-васпитном процесу прихватљиво да висока надареност и проблеми у учењу могу постојати у истој личности.

Многи ученици који су надарени и имају проблеме у учењу су они који имају невероватан дар или таленат за нешто, и имају предиспозиције за велика достигнућа, али доживљавају проблеме у усвајању градива појединих наставних предмета. Учење и преобимне школске обавезе им отежавају остварења разних врхунских достигнућа. Неки од ових ученика иако се препознају по својој даровитости за неку област, имају проблема у комуникацији са наставницима, јер се у неким случајевима неадекватно односе према њима и сукобљавају се због неразумијевања њихових потреба и проблемима у учењу. Већина ученика који су надарени али са тешкоћама у учењу "пропадају кроз пукотине" у традиционалном систему образовања. То указује да је неминовна реформа образовно-васпитног процеса, и да је неопходна и квалитетнија припрема и оспособљавање будућих просвјетних радника за интерактивно учење и посебно оспособљеност за рад и прихватање младих талената.

Постоје најмање три подгрупе дјеце чија двострука изузетност остаје непрепознатљива.

У прву групу спадају ученици који су идентификовани као надарени, али имају потешкоћа у учењу. Ови ученици се самтрају ученицима испод очекивања и њихов неуспех се приписује недостатку мотивације, па чак и лењости. Њихове тешкоће у учењу, као и даровитост, обично се не идентификују до краја њиховог школовања. Уз то, како изучавање школских сдржаја постаје теже, њихове спознајне тешкоће се повећавају, тако да они постепено заостају за вршњацима, а мотивисаност за школовањем блиједи и нестаје.

У другу групу се сврставају ученици чије су потешкоће толико озбиљне да су идентификовани као ученици који имају тешкоће у учењу, чије изузетне способности нису препознатљиве. Показало се да ово може бити већа група ученика него што се у литератури на то указује. Одприлике, око **33%** ученика који су имали тешкоће у учењу, а имали су надпросечну интелектуалну способност, што указује на то да интелектуална способност није пресудна за појаву талентованости. Што значи, ако потенцијалне предиспозиције остану непримијећене и ученици се тако не третирају, њихове способности никада неће постати позиције, а ученици ће бити третирани као дјеца са посебним потребама.

Предпоставља се, да је највећа трећа група ових ученика. Њихове способности и неспособности маскирају једна другу. Ова дјеца сједе у учионицама неприпремљеним за услуге које се пружају ученицима који су надарени, а имају тешкоће у учењу. Ову групу сматрају за ученике са просечним способностима. Образују се и уче по разредно часовном систему и за њих се не сматра да имају битне проблеме или посебне потребе за учење, нити се сматрају приоритетом за школе.

Веома је битно знати да ове три подгрупе ученика, због поседовања изванредних предиспозиција за неку област, а имају тешкоћа у учењу, у случају када се једна или обје особине не препознају, могу бити сметња добром образовању и напредовању. Учесници у образовним активностима морају да схвате да проблем у учењу може смањити успех у другим не само академским активностима ученика.

ОРГАНИЗАЦИЈА НАСТАВЕ ЗА ДАРОВИТЕ

За успјешну организацију васпитно образовног рада веома је битно знати да даровити ученик, као и сви други ученици, има потребу да буде прихваћен, да успостави добре односе са својим родитељима, друговима и наставницима, да се уклопи у разредни колектив и групу вршњака. Истовремено, он има потребу да се издвоји, да испољи свој таленат, да се наметне са својим новим, оригиналним рјешењима и идејама, развије и сачува своју посебност, индивидуалност и аутентичност. Ово је битно зато што ученици који одступају у правцу даровитости нису до сада били предметом посебне пажње и третмана и научно су слабо обрађивана. Осим тога питање образовања даровитих није ни нормативно регулисано као што је то урађено са дјецом са сметњама у развоју. То је један од разлога што се још претежно ослањамо и организујемо педагошке активности на примјерима иностраних сазнања и достигнућа.

Међутим, друга половина 20. и почетак 21. вијека је вријеме крупних техничко-технолошких, друштвено-економских и социјалних промјена, што условљава и крупне промјене у васпитно-образовном систему. Посебно велики утицај на образовни систем имају западно европске земље својим пројектима, плановима па чак и одлукама и смјерницама како да се реформише школски систем у земљама Југоисточне Европе, а посебно у земљама Балкана и бивше Југославије.

Ово је период провођења Болоњске декларације која се односи на реформу високог образовања, односно на измјене система образовања на свим нивоима. У току је припрема и

имплементација *Кривног закона* за високо образовање, затим примјена "*Белог папира*" за основно и средње образовање те на крају и реализација пројекта *инклузивног* образовања. Када је у питању припрема наведених прописа, требали би ваљда бити свјесни шта значе "наметнути" закони, прописи и правила понашања за образовни систем једне земље.

Но, истини за вољу, има доста оправданих разлога који указују на то да је реформа нашег школског система неминовна. Између осталог, ово је период када су у свијету побједиле идеје и пракса стварања оптималних услова образовању за сву популацију дјеце, а посебно даровите и то је један од разлога неминовне реформе школства. Ниједна држава не може бити равнодушана и незаинтересована за обезбјеђивање адекватних и оптималних услова за задовољавање сазнајних потреба за најбоље умове које има. Савремени друштвени, економски, политички и културни услови захтијевају трагање за даровитим и намећу потребу за њиховим оптималним развојем. Васпитно образовне организације, као и сви учесници у васпитном процесу морале би водити рачуна да правилно усмјере и орјентишу талентоване да своје потенцијалне способности усмјере у иноваторском правцу како би стварали оптималне услове за сретан и перспективан живот народима. Усмјерења талентованих да своје талентоване потенцијале усмјере путем друштвено-економског развоја и напретка цјелокупне друштвене заједнице, да њихови проналасци и научно технолошка достигнућа служе за добробит човјеку, а не за његово разарање и уништење. На овом мјесту указали би смо на значај правилног усмјерења стручности и даровитости појединаца, упоређењем значајности за човјечанство проналасцима Николе Тесле и творца атомске бомбе.

Да би се организовао успјешан васпитно образовни и наставни процес са различитим типовима талентованих веома је битно благовремено откривање даровитих и талентованих ученика, али је далеко битнија идентификација одређених предиспозиција и склоности, односно која подразумева утврђивање нивоа и степена скупа особина које га чине надареним и талентованим.

Организација одговрајуће наставе захтијева одговор на један од битних питања за све учеснике у васпитно образовном процесу, а односи се на добивање одговора о броју даровитих ученика, даровитих појединаца у цјелокупној популацији. Одговор на ово питање захтијева одређивање приближних граница за различите способности.

Према Торенсу, Квашчеву и Буквићу талентовани и даровити имају видно изражене ове способности:

- 1) количик интелигенције 140 и више су изразито талентовани, 130 и више талентовани и 120 и више даровити
- 2) способност стицања знања
- 3) академске способности
- 4) способност планирања и руковођења
- 5) креативне способности

Даглас указује да надарених ученика има 6 типова

- 1) интензивног памћења
- 2) разумијевања
- 3) рјешавања проблема
- 4) креативност
- 5) различите вјештине и
- 6) друштвеног организовања и вођства

Уважавајући наглашене наведене способности даровитих истраживања Б. Стевановића у Србији проведена 1970. г. указују да је 0,89 % талентоване дјеце која достижу IQ од 140 и изнад тога, 5,4% достиже до количника интелигенције 130 и изнад тога и 13,4 % од 120 и

више што значи да је око 19,68 надарене и талентоване дјеце. Истраживања више научника који су се бавили питањима даровитости показују да је изразито талентоване дјеце у свијету око 1%. Број талентованих у популацији неки сматрају да има 10%, други 13%, а изузетних талената 1%. (Стевановић, 1970. 43.)

Ово пар статистичких података указује на број даровитих особа, као и на значај организовања посебног образовног приступа наведеној популацији. Недостатак тимског и кординираног рада стручног тима васпитно образовних установа (психолог, педагог, социјални радник и педијатар), те довољно оспособљених наставника, родитеља и других сарадника, затим невођење одговарајуће евиденције о талентованим, узрок су слабог васпитно образовног рада по мјери наведене популације ученика. Уз то, недостатак континуираног праћења развоја и напредовања од основне школе, средње до факултета, и на крају недостатак истинске подршке и помоћи шире друштвене заједнице отежава се успјешан развој младих, а посебно оних са надпросјечним способностима и потребама.

Цијенећи наведено, шира друштвена заједница би требала са далеко више разумијевања и спремности да прихвати и подржи потребе васпитних установа за опремањем одговарајућом опремом за идентификовање даровитих и талентованих особа. Уз одговарајућу опрему и стручност наставничког кадра веома је битно програмирање садржаја наставе и припремање оптималних услова за њихову реализацију. Идентификација, образовање и ангажовање наведене популације ученика иновираним наставним садржајима већ дуго је предмет интересовања великог броја земаља широм свијета па тако и код нас. Организација индивидуализоване и интерактивне наставе, уз кориштење интернета и машина за учење императив је савремене наставе. Интерактивним учењем и формирање одређених група ученика према способностима и склоностима пружа велику шансу за организовање интегрисаног вида образовања. Овај облик представљао би спонтано учење које би доносило радост живљења и покретачку снагу и мотивацију свима, те све већу потребу за стицање нових сазнања. Н. Сузић (1999. 24) наводи да «Интерактивно учење је процес који резултира релативно перманентним промјенама у размишљању и понашању које настаје на основу искуства, традиције и праксе остварене у социјалној интеракцији». За успјешну реализацију интерперсоналног облика усвајања знања, вјештина и навика је неопходно припремање наставника за примјену интерактивних метода учења. Битно је оспособити наставнике да успјешно могу организовати интерактивну наставу, односно да активирају ученике за све фазе наставног процеса. По Сузићу (1999. 181) наставник мора да буде добар дијагностичар, да успјешно примјењује методе активне наставе, да успоставља нови квалитет интерперсоналних односа, да је способан за успостављање повољне емоционалне климе у разреду и примјену модела циљно вођеног учења.

Реализацију наставних садржаја примјеном интерактивних облика и метода учења у реализацији наставе различитих нивоа сложености и на диференцираним вјежбама представља базу савремене наставе, која посебно одговара талентованим ученицима. М. Илић (1999. 77 – 88) наводи да «Настава различитих нивоа сложености је теоријски заснован, системски организован, симултан, диференцирани васпитно образовни рад наставника и ученика различитих нивоа и структура знања, интелектуланог развоја, способности учења, радних навика, темпа рада, мотивација за учење и других фактора, релевантних за оптималну унутрашњу диференцијацију формалне наставе». Према томе, интерактивни облици и процеси учења садржаних у настави различитих нивоа сложености, представљали би базу образовању талентованих и даровитих ученика. Процеси учења различитих нивоа сложености почев од усвајања основних чињеница, учења по моделу, учења увиђањем, учења откривањем, критичко процјењивање, прераде информација, затим продукција оригиналних идеја, рјешења, поступака представљају окосницу интегрисане, односно интерактивне наставе.

Уз наведено, посебно питање је реализација проблемске наставе на различитим нивоима сложености у интерактивном учењу јер представља једну од посебних иновација у

васпитно-образовном процесу крајем XX вијека. Д. Бранковић (1999. 110) иситиче да «Интерактивно учење у проблемској настави има више нивоа. Његово пројектовање, организација, реализација и вредновање, остварује се уз примјену посебног система педагошких начела». Аутор даље указује на велики значај интерактивног учења путем рјешавања одређених проблема. Групни облици рада омогућавају остваривање одређених жеља, циљева и сазнајних потреба ученика, које је тешко или немогуће остварити у неким другим облицима учења. Реорганизацијом школског система и осмишљеним приступом у реализацији проблемске наставе на различитим нивоима сложености и интерактивним учењем оставрују се оптималне могућности за образовање надпросјечних ученика.

Програми за надарене ученике требају значајно да варирају у форми и садржају. Обрада садржаја може бити убрзана и обогачена. Исто тако, пребацивање у разред са старијим ученицима за један или више предмета такође је једна од могућности. Рад у нормалним разредима са малим групама уз одређене инструкције даровитим, затим затворени разреде где су ученици са високим способностима стављени заједно да би научили градиво бржим темпом и на највишем нивоу. Без обзира на врсту програма сврха ових инструкција за надарене и талентоване ученике је да се пружи приступ напреднијем и садржајнијем програму него што је то иначе. Када се надарени ученици саставе због инструкција, са осталим напредним ученицима посматра се као предност за учење уз подршку вршњака. Нажалост, постоје значајни докази да не пружамо адекватне програмске опције за надарене ученике. Многе опције упућују на неминовно организовање разних семинара и инструкција за наставнике ради примјене одређених васпитних иновација у пракси. Без обзира, на различитости програма и услуга које се користе и пружају у школама надпросјечним ученицима, још ће се више појављивати потребе за иновацијама школског система који може задовољити сазнајне потребе ученичке популације и то већином због нових иницијатива и потреба за успјешнијим школовањем талентованих. Међутим, проблеми везани са идентификовањем надарених ученика, са њиховим тешкоћама у учењу и отклањању тих тешкоћа од стране је императив наставе. Наставници су у обавези да схвате њихове посебне потребе, да се суоче са њиховим двоструким стандардима и да ученици буду укључени у одговарајуће образовне системе.

Убрзаност школовања и обогачење садржаја разноврсношћу су два приступа за задовољење потреба надарених. Убрзаност школовања може укључити даровите и талентоване за напредовање у односу на остале вршњаке преласком у више разреде или обогачењем садржаја школских предмета, што би у сваком случају донекле задовољавало њихове сазнајне потребе. Убрзаност и обогачивање школских предмета одговарајућим садржајима, може бити посебно корисна за надарене ученике са тешкоћама у учењу, јер добијају програме и садржаје које желе па тако могу брже да напредују. На пример, надарени ученици за математику могу напредовати убрзаним темпом одређујући већи број часова и богатијим садржајима математике, иако имају тешкоће у учењу неких других предмета што представља неке проблеме за њих, као на примјер у писмености или учењу страног језика.

Одговарајућим програмима, обогачивањем разноврсношћу наставних садржаја намењених талентованим ученицима уз добро обучене и припремљене наставнике, затим интерактивном наставом са различитим нивоима сложености, задовољиле би се сазнајне потребе ове поулације ученика. За успјешно образовање талентованих уз наведену модернизацију наставе, обично се користе три модела - начина, и то:

Акцелерација

- 1) рани полазак у школу
- 2) превођење у виши разред - прескакањем
- 3) сажимање градива из дужег у краћи временски период
- 4) напредовање без разредног система
- 5) додтана настава

Издајање

- 1) посебне школе или посебна одјељења
- 2) груписање према врстама способности
- 3) груписање према школским предметима
- 4) специјализација путем изборних програма
- 5) љетње и суботње школе за таленте

Обогаћивање

- 1) програми за индивидуално самообразовање
- 2) програми за коришћење медија
- 3) програми за образовање у малим групама унутар одјељења
- 4) рад на пројектима
- 5) укључивање у клубове, секције и интересне групе
- 6) организовање семинара, такмичења, смотри, изложби, концерата, приредби, књижевних вечери и сл.
- 7) кориштење интернета

У образовању талентованих кориштени су и усавршавани многобројни модели; посебно један који је кориштен за надарене ученике са тешкоћама у учењу. Ради се о програмима обогаћења образовним садржајима који су се показали успјешним дозвољавајући надареним ученицима са тешкоћама у учењу да сарађују са осталим талентованим ученицима. Примјеном наведених модела, надарени ученици са тешкоћама у учењу избјегавају изфрустрираност, па их неуспјех у савладавању одређених образовних садржаја као и у разним такмичењима са нехендикепираним вршњацима пуно не узнемирава. Наставници у раду са овим ученицима могу бити криви за њихов неуспјех, ако су невољни и недобронамјерни да прихвате посебне потребе ових ученика, односно који нису константно вољни и спремни да у школи примијене посебне моделе у образовању.

ЛИТЕРАТУРА

1. Буквић, А., IQ норме за вербалну серију Б. Стевановић, Психологија, Београд, 1969. г. бр. 4.
2. Ђорђевић, Б., Додатни рад ученика основне школе, Београд, 1977. година 21.
3. Ђођевић, Б., Индивидуализација васпитања даровитих, Институт за педагошка истраживања – Просвета, Београд, 1979. г.
4. Ђурић, Т., Даровитост и стваралаштво, Савез друштава психолога Србије, Београд, 1995. г.
5. Крстић, Б., Психолошки речник, ИРО Вук Караџић, Београд 1988. г.
6. Крстић, Б., (1965) Професионална оријентација талентоване дјеце, Човјек и занимање бр. 81, Београд 1965. г.
7. Корен, И., Методолошки проблеми откривања надарених ученика, Запошљавање и удружени рад, бр. 1, Загреб, 1985. г.
8. Корен, И., Наставник и надарени ученици, Удржена самоуправни интересна заједница запошљавања Сисак, Сисак, 1988. г.
9. Корен, И., Како препознати и идентифицирати надареног ученика, Школске новине, Загреб, 1989. г.
10. Корен, И., Учешће образовних институција на откривању и професионалној оријентацији надарене омладине, Педагогија, Часопис Савеза педагошких друштава Југославије, бр. 1-2, Београд, 1974. г.

11. Квашчев, Р., Подстицање и спутавање стваралачког понашања личности, Свјетлост Сарајево, 1975. г.
12. Квашчев, Р., Психологија стваралаштва, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1981. г.
13. Максић, С., Третман даровите дјеце и омладине, Психологија, бр. 3-4, Београд, 1989. г.
14. Максић, С., Како препознати даровитог ученика, Институт за педагошка истраживања, Београд, 1993. г.
15. Рензулли, Ј. С., Тхе тхрее-ринг цонцептион оф гифтеднесс: а девелопментал модел фор креативе продуцтивиту, ин: Р.Ј. Стернберг & Ј. Е. Давидсон (Едс.), Цонцептионс оф гифтеднесс, Цамбридге, Цамбридге Университу Пресс, пп. 53-92. 1986. г.
16. Стојаковић, П. Зборник радова- Виша школа за образовање васпитача, Вршац, 1998, г.
17. Terman, L. M. & M.H. Oden (1954) Genetic studies of genius, Vol, III, Stanford: Stanford University Press.
18. Terman, L. M. & M.H. Oden (1954) Genetic studies of genius, Vol, IV, Stanford: Stanford University Press.
19. Стевановић, Б., Педагошка психологија, Завод за издавање уџбеника СР Србије, 9. издање, Београд 1970. г.
20. Група аутора Филозофског факултета Бања Луке, Интерактивно учење, Бања Лука, 1999. г